

A propòsit de l'Hospitalet: ciutadania, hibridacions culturals i processos de relocalització

JOAN JOSEP PUJADAS

Antropòleg
Catedràtic Universitat
Rovira i Virgili

1. El meu objecte d'estudi: un record sentimental

L'Hospitalet constitueix una realitat sociocultural complexa i internament molt heterogènia. Els seus 22 km² d'extensió territorial abasten una població la majoria de la qual és d'origen immigrant, i molta ha anat arrelant al municipi des de fa diverses generacions, tot fecundant una rica cultura mestissa empeltada dels elements identitaris d'una cultura local forjada, en bona mesura, en diferents formes de participació ciutadana relacionades amb la lluita obrera i antifranquista i també en el procés de construcció d'una societat nova, participativa i democràtica que no ha renunciat a cap dels signes i dels emblemes d'una multiculturalitat, que va ser un dels seus elements constitutius. Just ara commemorem aquell moment de primera embranzida demogràfica en què l'Hospitalet va deixar de ser una vila agrícola periurbana per esdevenir ciutat obrera i industrial, a l'escalf de les grans mutacions que van fer de la regió de Barcelona una àrea metropolitana.

Fa molt de temps que l'Hospitalet va perdre el seu paisatge i la seva configuració rural, malgrat que jo tinc encara memòria de molts records infantils,

imatges dels anys cinquanta i seixanta plenes de paisatges suburbans on es barrejaven sense solució de continuïtat àrees d'habitació obrera i menestral, instal·lacions industrials, dipòsits de ferralla amb camps de conreu, algun erm ple de barraques, com el barri de la Bomba, situat a l'altra banda de l'autovia de Castelldefels, gairebé davant de la cruïlla amb el meu carrer, actualment Castelao (que aleshores es deia "26 de Gener"), i els tancats dels escombriaires de Santa Eulàlia¹. El carrer de l'Aprestadora, cap a l'església de Sant Isidre o la carretera de la Bordeta, en direcció cap a l'Hospitalet Centre, tot passant per l'església de Santa Eulàlia, són exemples dels meus itineraris infantils cap a les sessions de catequesi, que eren per a molts nens i nenes del barri, el mitjà de poder gaudir després de sessions cinematogràfiques de franc; i això ens feia passar els caps de setmana de manera amena, ateses les circumstàncies d'aquella llarga postguerra que, aleshores, no érem capaços d'interpretar i comprendre.

L'Hospitalet dels anys 50 i 60 que jo recordo se circumscriu al meu barri i als barris on vivien els meus amics i companys de l'Institut de Santa Eulàlia, que vivien a la Torrassa i a Collblanc. A la plaça Espanyola, a la Torrassa, teníem la consulta dels metges de la Seguretat Social, molt a prop hi havia el Col·legi de Santiago Apóstol, on anàvem a jugar i entrenar-nos a bàsquet. Pertot es respirava aquell ambient de famílies obreres vingudes de tots els racons de l'estat espanyol: aragonesos, andalusos, murcians. Els pares de tots els meus amics eren immigrants, la majoria arribats a l'Hospitalet abans de la Guerra Civil o a la immediata postguerra. Al meu barri predominaven murcians i andalusos, a la Torrassa la majoria de gent que coneixia provenia de l'Aragó i del Llevant.

Els anys més interessants de sociabilitat al barri van ser, paradoxalment, aquells en què ja vaig començar a arrelar-me a Barcelona a través dels meus companys de l'Institut Balmes de Barcelona, on vaig estudiar el batxillerat superior de lletres, i els anys d'estudiant a la Universitat de Barcelona².

M'imagino que les meves vivències de contacte amb uns sectors socials de la petita burgesia barcelonina em van fer replantejar les meves arrels obreres i suburbanes i la

¹ Vaig tardar molts anys a saber què volia dir aquella data, què commemorava. Com a fill de pares republicans, que havien patit de valent la llarga postguerra, després de quatre anys d'empresonament del meu pare a "la Model" de Barcelona, no em va agradar gaire assabentar-me del seu significat, emblemàtic de la derrota de molts i de l'ocupació que van capitalitzar uns quants. Quan vaig deixar el meu carrer, de nom infamant, a final de 1973 per anar-me'n a viure al barri del Guinardó de Barcelona després de casar-me, encara vivíem els darrers temps del franquisme. Una mica més tard, en una de les meves visites periòdiques a casa dels meus pares, vaig descobrir amb alegria el canvi de nom, que representava una veritable inversió simbòlica, ja que Castelao no era tan sols un gallec il·lustre de l'art i la política republicana, tan diferent de l'altre gallec que ens havia tingut segrestats, sinó que a més era un signe d'aquella interculturalitat que jo havia viscut al barri de Santa Eulàlia durant la meva infantesa i la meva joventut, que ara quedava sense la mordassa d'un espanyolisme imposat.

² Durant la meva infantesa, en què vaig sortir relativament poc del barri, com era norma en una època d'escassa mobilitat de les persones, recordo les anades a Barcelona com una aventura. Calia agafar el metro, la qual cosa era ja en si mateixa tota una experiència gratificant. Aquells desplaçaments solien tenir un contingut lúdic, ja que anàvem a l'Exposició de Montjuïc a inici de l'estiu a prendre refrescs i recollir fulletons de propaganda de les empreses expositores. Volia dir, menys sovint, anar al Tibidabo, que era una de les experiències més extraordinàries. Però, més enllà d'aquests records relacionats amb l'oci, una altra experiència quotidiana de la personalitat diferenciada i de la frontera existent entre l'Hospitalet i Barcelona era passar per la casella dels burots, a la Riera Blanca, de camí a la carretera de la Bordeta, cap al meu col·legi dels cinc als nou anys, l'Acadèmia Casals. Aquell creuar la frontera urbana quatre vegades cada dia em remetia a una idea de diferenciació, de mons a part, ja que em recordava, no sols les hores diàries d'escola, sinó que allà es trobava l'inici de la línia del tramvia 57, el que agafàvem per anar a la platja de la Barceloneta i que començava tot just passada la frontera municipal.

meva reacció identitària va desencadenar una voluntat de "fer coses al barri". Les trobades al bar Tòfol amb companys i companyes de la Facultat de Lletres per preparar conjuntament algunes assignatures. La implicació amb altres antics companys de l'Institut de Santa Eulàlia, entre els quals en Sanromà, com a lectors i socis de la nova Biblioteca Popular, que substituïa aquella Biblioteca Mòbil de la Diputació de Barcelona, per tal d'intentar fer un tímid activisme cultural, va ser també una expressió de la nostra voluntat d'escampar la llavor de la cultura dins l'erm d'analfabetisme que havíem palpat durant anys. Les tertúlies del bar Serra, al peu del metro i tantes altres vivències, una mica esborrades pel pas del temps... Malauradament no puc parlar de l'Hospitalet de la represa democràtica, de les primeres eleccions. Els anys setanta els vaig viure bàsicament a Barcelona i, a partir dels vuitanta, em vaig instal·lar per imperatius laborals a Tarragona com a professor d'Antropologia Social de la Facultat de Lletres.

2. L'Hospitalet, un element central de l'entramat metropolità de Barcelona

Des dels anys 20 l'Hospitalet constitueix una peça central de l'aparell productiu i habitacional de la Regió Metropolitana de Barcelona. Lloc de destí preferent de tants i tants immigrants que arribaven d'altres cantons de l'Estat, formava un continu amb la capital de Catalunya. De la mateixa manera que a la capital, ben aviat els seus 22 km² no varen poder contenir tota l'allau poblacional, que es va anar estenent cap al sud a la resta de municipis que configuren el Baix Llobregat. El creixement demogràfic del municipi arriba al màxim l'any 1981 i comença a descendir, de manera continuada, a partir de 1982. Als dos darrers decennis, de la mateixa manera que Barcelona, amb la qual forma una unitat econòmica i social, l'Hospitalet guanya centralitat al mateix temps que comença a perdre població, ja que el procés de metropolitanització es va estenent de manera imparabile entre els amplis marges dels rius Tordera i Francolí, abastant ja més de la meitat de la franja costanera del país (vegeu la taula núm. 1 de l'annex)³.

Una anàlisi més detallada de les dades estadístiques sobre els fluxos de població del municipi ens permet d'establir cinc cicles, relativament regulars, pel que fa al grau d'augment o disminució del moviment migratori, que no coincideix exactament amb el creixement total de la població (vegeu taula núm. 2). Crida l'atenció que el quart cicle (1976-1981) tingui un saldo migratori negatiu, 1300 persones menys cada any-

³ Més enllà del criteri convencional, que estableix els límits litorals de la segona corona metropolitana entre Malgrat (60 km al nord de Barcelona) i Castelldefels (18 km al sud de Barcelona), crec que aquesta divisòria, malgrat les interrupcions al continu urbà que representa el massís del Garraf, no respon a la realitat ni dels fluxos humans diaris ni a la nova realitat territorial configurada pels nous sistemes de transport. Crec molt més raonable plantejar, almenys pel que fa a la frontera sud d'aquesta segona corona metropolitana, que el seu límit sud correspon al Vendrell i a tot el seguit d'habitatges de primeres residències que es troben des de Sitges i Vilanova, passant per Cubelles, Cunit i Calafell fins a Sant Vicenç de Calders i Comarruga. Tot i així, crec que no és desproporcionat suggerir que, ateses les característiques demogràfiques del creixement urbà i residencial de poblacions com Berà, Torredembarra o Altafulla, la regió metropolitana de Barcelona connecta pràcticament amb la segona regió metropolitana de Catalunya, formada pel triangle que comprèn les poblacions de Valls, Tarragona, Reus, Salou, Vila-seca i Cambrils.

quan l'Hospitalet està encara creixent fins a arribar a aquest punt màxim de 295.073 persones, corresponent a l'any 1981. L'explicació és clara. La taxa de fecunditat d'aquells anys era molt elevada encara i compensava l'inici de la desacceleració migratòria i l'inici del procés de reubicació de la població hospitalenca cap a d'altres indrets de la geografia metropolitana, cosa que suposava l'emigració des de l'Hospitalet.

És observable com, un cop arribada la saturació poblacional del municipi, la pèrdua total de població es distribueix de manera molt diferent segons els districtes i els barris. Com es pot apreciar a la taula núm. 3 (vegeu annex), mentre els districtes I, III i VI guanyen entre 1970 i 1998 més d'un 67% de població, els districtes II, IV i V perden, en el mateix període, un 25% de la seva població. El procés de polarització d'aquesta tendència es produeix especialment als districtes I i II, ja que si l'any 1970 la Torrassa-Collblanc tenia quasi el doble de població que el Districte I, ara aquest districte té un 15% més d'habitants. Només una anàlisi detallada d'aquest fenomen, que contempli els aspectes territorials, urbanístics, la carestia del sòl urbà i les característiques de les poblacions implicades (des del punt de vista de la seva inserció al mercat de treball, de les etapes de cada família en el seu cicle reproductiu i els valors i les aspiracions de la gent), ens pot aportar llum per comprendre les raons d'aquestes mutacions en la configuració demogràfica de la ciutat.

D'altra banda, cal tenir present que la mobilitat creixent de la població a tota la Regió Metropolitana és un fenomen estructural que s'ha vist esperonat pel creixent preu del sòl urbà als llocs centrals de la taca urbana i també per les millores constants en els sistemes de transport. Això provoca una creixent dislocació entre els centres d'activitat econòmica i els centres residencials. La condició de *commuter*, és a dir, la d'usuari de transport que es trasllada diàriament a distàncies de 50 a 100 km, ja no és una excepció, sinó una regla, ja que cada vegada és més difícil que la gent visqui a la vora d'on treballa. Això és així per tres motius bàsics:

(1) Les trajectòries laborals de la gent suposen cada vegada un canvi més freqüent d'empresa i, fins i tot, d'ocupació, en un món caracteritzat pels contractes de treball precaris i/o de curta durada. (2) Els canvis residencials són també bastant freqüents i el patró predominant a l'Àrea Metropolitana de Barcelona consisteix en què molts dels residents i els seus fills, a ciutats com ara l'Hospitalet, tendeixen a marxar cada vegada més lluny del centre metropolità a la recerca d'habitatges més espaiosos o més barats, segons els casos, ja que el preu del sòl urbà més central ha crescut molt a causa de la demanda empresarial. I (3) la millora dels transports interurbans, malgrat que aquesta millora és encara insuficient, tant pel que fa a l'allargament de les línies de metro com a l'augment de la freqüència de pas dels ferrocarrils en les línies Girona-Barcelona i Tarragona-Barcelona.

La mobilitat constitueix, sens dubte, un dels reptes més grans per a la consolidació d'un sentiment de pertinença entre els contingents poblacionals, ja que la discontinuïtat residencial i la duplicitat entre un lloc de treball espacialment diferenciat del lloc de residència no ajuda a la cristallització d'un sentiment comunitari, malgrat els

esforços de les administracions locals i el voluntariat associatiu per crear les condicions de participació política, cívica i lúdica, que són els pilars fonamentals per a l'exercici d'una plena ciutadania, basada en la participació, i per a la consolidació d'un sentiment col·lectiu de pertinença, és a dir, d'una identitat local compartida.

La transformació de l'Hospitalet de vila camperola i artesanal en ciutat industrial i residencial, sancionada oficialment ara fa setanta-cinc anys (el 1925), va ser el resultat d'un procés de mobilització poblacional sense gaire precedents a l'estat espanyol, sorgit bàsicament a l'empara de l'Exposició Universal de Barcelona de l'any 1929, que va suposar la urbanització de la muntanya de Montjuïc i la consolidació de la comarca del Barcelonès com al primer nucli metropolità espanyol. L'Hospitalet és la primera ciutat conurbada amb Barcelona que manté el seu estatus de municipi independent, marcant un camí que anys després seguiran altres viles, pobles i ciutats del Barcelonès, el Baix Llobregat, el Maresme, el Vallès Oriental i el Vallès Occidental⁴.

L'Hospitalet va ser des de començament del segle XX -de la mateixa manera que Barcelona i després la resta de municipis de la Regió Metropolitana de Barcelona- un gresol de multiculturalitat *avant-la-lettre*, una cruïlla on es varen trobar contingents poblacionals provinents de l'Aragó, del País Valencià i de Múrcia. Tres o quatre dècades més tard, durant els anys cinquanta, s'inicia a l'estat espanyol la mobilització humana més gran de la història contemporània, i l'Hospitalet torna a sobresortir, per sobre dels altres nuclis de l'Àrea Metropolitana barcelonina, com a lloc d'acollida dels contingents vinguts especialment d'Andalusia, Extremadura, Castella, Galícia i Aragó. La recent publicació de Clara Carme Parramon (l'any 2000) ens proporciona una gran riquesa estadística i interpretativa d'aquest fenomen, la qual cosa cobreix el gran buit bibliogràfic que existia sobre el tema.

L'actual configuració poblacional de l'Hospitalet, d'acord amb les dades de l'any 1996 (vegeu taula núm. 4), estableix una proporció entre nascuts a Catalunya (56%) i nascuts fora de Catalunya (44%), que amaga el fet que un bon nombre (de fet una majoria) dels nascuts a Catalunya són fills i néts d'immigrants. Són catalans, sens dubte, però uns catalans que des d'una perspectiva ètnica i identitària, és a dir, cultural, mostren tot un seguit de peculiaritats que tenen a veure amb els diferents graus d'arrelament en matrius culturals familiars i de sociabilitat que els lliguen de diverses maneres a les societats originàries dels seus ancestres. Aquest **mestissatge cultural**, amb tot el seguit de manifestacions públiques i privades que configuren la quotidianitat de la vida civil hospitalenca, esdevenen un objecte d'estudi major per a l'antropologia i la resta de ciències socials per tal d'entendre els mecanismes d'articulació, d'una banda, dels valors, les categories i la jerarquia d'adhesions primordials i instrumentals d'una societat civil culturalment mestissa i, de l'altra, el conjunt de referents culturals insti-

⁴ Recordem que, anteriorment, altres viles i pobles conurbats van perdre la seva autonomia municipal per integrar-se a Barcelona. Entre els casos més coneguts trobem Sant Martí de Provençals (que dona lloc als barris del Clot, el Poble Nou i la Sagrera), Horta, Sant Andreu, Gràcia, Sants o Sarrià (vegeu l'obra de J. Fabre i J.M. Huertas Claveria, *Tots els barris de Barcelona*, Barcelona, Edicions 62, 1976).

tucionals que s'han anat construint en el marc de la societat receptora, catalana, urbana i metropolitana, sobretot des de la transició política dels anys setanta⁵.

L'heterogeneïtat resultant d'aquest procés historicosocial de construcció i recomposició identitàries queda palès en la manera com es distribueixen els contingents poblacionals hospitalencs dins el *puzzle* municipal de barris i districtes. Les estadístiques no es poden llegir en tota la seva extensió ni comprendre de manera acurada si no van acompanyades d'un treball de camp qualitatiu ben aprofundit. Què ens diuen les dades de les taules núm. 5 i 6 (vegeu annex) sobre el procés d'inserció sociocultural de les poblacions d'origen immigrat? Per què els districtes I i III es destaquen per una major proporció de catalans (61% i 63% respectivament) mentre que els districtes IV i V (amb un 51% cadascun) tenen la taxa més elevada de població nascuda fora de Catalunya? Hi ha força hipòtesis al respecte, que haurien d'ésser objecte d'una atenta confirmació empírica. Per exemple, hi ha una correlació estadística clara entre el fet que els districtes I i III són els llocs de destí preferits pels hospitalencs que canvien de domicili i/o que formen una nova llar i el fet que hi predomini la població nascuda a Catalunya (vegeu taules núm. 7 i 8). ¿Correspon aquesta correlació a un fet observat a d'altres municipis de Catalunya amb una forta proporció de població immigrada, com és el cas de Tarragona, on els fills dels immigrants residents als barris més marginals, de població quasi exclusivament immigrada i amb connotacions estigmatitzades tenien com a llocs ideals de residència aquells altres districtes urbans amb connotacions de classe mitjana i un grau molt més elevat d'interculturalitat? (Pujadas i Bardají, 1987).

Si emmarquem aquest procés de mobilitat de l'Hospitalet en les tendències de tota la Regió Metropolitana de Barcelona, veurem que els comportaments dels hospitalencs segueixen una tendència generalitzada cap a l'augment de la mobilitat residencial. A l'Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona de l'any 1995, es comparen les previsions de canvi de residència dels enquestats amb les dades obtingudes a l'anterior enquesta, la de l'any 1990. L'any 1990, un 16,2% de la població de la Primera Corona tenia previst canviar de residència durant els cinc anys següents mentre que aquesta xifra augmentava fins al 18,5% l'any 1995 (vegeu taula núm. 9 a l'annex).

Amb tot, el grau de mobilitat de la població de l'Hospitalet en particular, i dels municipis de la Primera Corona en general, no és excessivament elevada, especialment si es compara amb els comportaments del conjunt dels països occidentals. Segons l'Enquesta Metropolitana de 1995, un 63,6% de la població de la Primera Corona ha viscut sempre al mateix municipi, mentre que un 43,1% ha mantingut tota la vida la residència al mateix barri. En el conjunt de la Regió Metropolitana aquestes xifres s'eleven al 74% i

⁵ En aquesta línia, trobem d'un extraordinari valor línies de recerca com les que queden plasmades a la recent publicació de Botey, Ibáñez, Parramon i Ros (1999), *L'Hospitalet, ciutat acollidora*, que constitueix el volum monogràfic de la revista *Quaderns d'estudi* 16, publicada pel Centre d'Estudis de l'Hospitalet. Un dels autors, Jaume Botey, és també autor d'un llibre pioner en aquesta línia de recerca, que és un clàssic de les ciències socials catalanes en el tema de la immigració. Ens referim a *Cinquanta-quatre relats d'immigració*, Barcelona, Serveis de Cultura Popular, 1981.

el 42,5% respectivament. Analitzant la direcció dels desplaçaments, veiem com, mentre que un 14,4% d'antics residents a la ciutat de Barcelona han anat a viure als municipis de la Primera Corona, només un 5,6% d'antics residents d'aquesta àrea perimetral se n'ha anat a viure al municipi capitalí (vegeu taula núm. 10 a l'annex).

Pel que fa als motius de la mobilitat residencial, i seguint novament l'Enquesta Metropolitana, veiem com els dos factors principals són el fet de casar-se i constituir una nova llar i la voluntat de millorar la qualitat de l'habitatge (vegeu taula núm. 11 a l'annex). Aquests dos factors suara esmentats representen el 51,8% dels casos als municipis de la Primera Corona, mentre que el percentatge s'eleva fins al 58,8% en el cas de la població barcelonina. Un tercer motiu de canvi residencial especialment marcat en la Primera Corona és el desig de canviar el règim de tinença de l'habitatge, és a dir, adquirir-ne un de propietat i deixar el de lloguer. Aquest factor representa una mica més del 18% dels casos.

Què ens indiquen totes aquestes xifres? Ni més ni menys que la mobilitat espacial i residencial està directament associada als processos de mobilitat social ascendent. També ens marquen la tendència a no canviar gaire de municipi, sempre que, és clar, es trobi al propi municipi el tipus d'habitatge que la gent requereix o li fa il·lusió. El grau de fidelitat de la majoria d'habitants de l'àrea conurbada cap al seu barri de procedència és molt menor que cap al seu municipi originari, ja que simbòlicament és molt difícil experimentar i poder exhibir el canvi d'habitatge com a signe d'ascens social en els casos en què hi ha elements d'identificació estigmatitzadors associats a determinats barris o districtes urbans.

Amb aquests plantejaments ens endinsem en un terreny on les estratègies individuals i familiars per millorar les condicions de vida es confronten o s'afaiçonen amb les polítiques públiques i les pràctiques privades relacionades amb la construcció, la promoció i la comercialització de l'habitatge. També entrem en el camp de les accions municipals, autonòmiques i estatals (però també privades) per dotar els barris i els districtes d'aquells equipaments, serveis i infraestructures que defineixen la qualitat de vida d'un determinat indret metropolità⁶. Tots coneixem, de manera directa o per referències, les lluites pioneres que es van desfermar, des de mitjan anys 60 a l'Hospitalet i molts d'altres indrets suburbans catalans i espanyols, per tal de reclamar als poders públics una millora substantiva de les condicions de vida d'uns municipis que havien crescut de manera ràpida, desmesurada, sense planejament i de manera especulativa,

⁶ Passats més de vint anys, és cert que costa molt de reconèixer determinats paratges urbans, abans plens de pols i fang, amb un urbanisme eixut, humil i desballestat, sense cap o gaire il·luminació vial, amb habitatges plens d'humitats, amb no gaire ventilació i amb escasses instal·lacions sanitàries. Barris sense equipaments esportius, sense zones verdes, sense espais pensats per a l'esbarjo. És molt el que s'ha fet en molts casos, però no és menys cert que és encara molt el que queda per fer. I, sobretot, cal que passi molt temps encara per tal que s'esborri la memòria col·lectiva d'una llarga etapa de patiment i privacions que, a més, anava acompanyada de manera cruel per la desqualificació externa que atribuïa a tants i tants barris suburbans l'etiqueta de "ciudad sin ley". Com tantes vegades, les víctimes eren transmutades simbòlicament en agressors: "aquells pobres esquiroles que ens vénen a prendre la feina a qualsevol preu". Aquella migració, aquella ruptura social, tal vegada, ens recorda la més recent, la d'avui en dia, la de tants i tants magribins, llatinoamericans o subsaharians que juguen ara el paper de "víctimes agressores" i que ens treuen la nostra il·lusió d'un món opulent recentment conquerit.

sense cap ajut o sensibilitat dels jerarques polítics del règim anterior. A la lluita del moviment veïnal van seguir, des de l'any 1979, noves trajectòries municipals, basades en unes regles de joc democràtic. D'altra banda, en molts casos alguns antics líders veïnals van haver de participar en la primera línia del joc polític, representant els partits d'esquerra. L'Hospitalet, més que la majoria dels municipis de la Regió Metropolitana, s'ha mantingut sempre fermament fidel a la seva identitat d'esquerres, que és molt més que una identitat política. Es tracta d'una identitat social col·lectiva o, si es vol, d'una identitat cívica i cultural. Els resultats de les eleccions municipals, autonòmiques, estatals i europees ens ho confirmen (vegeu taules 12, 13, 14 i 15 a l'annex).

3. Transformacions metropolitanes i processos de redefinició identitària

Avui en dia es fa cada vegada més difícil, com ha subratllat Martinotti (1996), continuar substantant perspectives analítiques sobre les noves formes de morfologia urbana a partir de conceptualitzacions clàssiques com són els *patrons de residència* o les *unitats residencials*, ja que les relacions actualment existents entre població i territori són tan dinàmiques que qualsevol anàlisi de tipus estructural ens diu molt menys d'aquesta realitat que les perspectives de tipus processualista. D'altra banda, cal insistir en la conveniència d'abordar l'anàlisi dels sistemes urbans a partir de la idea que constitueixen centres d'àmplies xarxes regionals que poden abastar decenes o centenars de municipis, que participen del sistema a partir de funcions específiques integrades dins d'una totalitat i que té el centre en una gran ciutat. Una altra perspectiva analítica molt important consisteix a considerar les realitats metropolitanes com a dimensions locals de processos i dinàmiques globals.

Per a comprendre les noves dinàmiques urbanes i tot aquell conjunt de fenòmens i conflictes que porten aparellats, és indispensable cercar noves perspectives que ens permetin captar aquelles tendències sistèmiques que s'observen a nivell transnacional: fenòmens com l'anomenada *desurbanització*, la creixent multiculturalitat, la tendència a la desaparició de la funció residencial en els grans centres urbans, l'augment d'infraestructures i de serveis urbans que es produeix paral·lelament a la baixada demogràfica de les ciutats que són centre de grans àrees metropolitanes i, en fi, el fenomen creixent del turisme urbà, practicat essencialment pels anomenats "turistes accidentals", és a dir, pels agents i els operadors econòmics internacionals que visiten les ciutats en les seves hores d'oci (Kasdan, 1988).

Les grans operacions urbanístiques, com van ser les que es van realitzar a Barcelona amb motiu dels Jocs Olímpics, més enllà de constituir un tipus d'actuació espacialment localitzat, generen processos d'alteració dels fluxos humans i mercantils, cosa que fa que es generin noves àrees de centralitat que modifiquen vells equilibris entre districtes industrials, zones residencials i àrees de serveis. Els antics centres urbans, com el Raval barcelonès, que havien estat àrees residencials populars, es veuen sotmeses a una pressió constant de part de tot un conglomerat d'operadors públics i privats, que

estan interessats a controlar determinats enclaus urbans, espacialment centrals i simbòlicament emblemàtics, per tal d'assolir projectes mercantils i engrandir l'oferta de serveis financers, comercials i hotelers. Una ciutat com Barcelona aspira a veure reforçada la seva imatge de ciutat hospitalària, oberta al món i capaç d'oferir totes les infraestructures i els equipaments necessaris per a fer-les atractives com a seus d'empreses transnacionals, com a nucli de negocis, com a centre de congressos i convencions internacionals, com a espai creixentment central en els fluxos de diners, idees i persones i, en definitiva, com a reclam per a l'arribada de tot tipus de visitants i turistes⁷.

Al mateix temps que es dóna aquesta explosió de les metròpolis portes enfora, a la recerca d'un lloc precís en el context internacional, es produeix una implosió cap a dins, ja que els vells ordres i els vells fluxos que caracteritzaven la vida quotidiana dels urbanites es veuen seriosament alterats. Tant les formes de percepció dels canvis com els mecanismes d'adaptació a les noves situacions, generen reaccions crítiques, inseguretats i anomia entre els antics residents. Juntament amb l'alteració física dels espais coneguts, els residents urbans es veuen sotmesos a una convivència forçada amb tot un seguit de nous actors socials que apareixen a l'escena urbana de la mà d'aquestes innovacions urbanístiques i socials. Es crea així un sentiment generalitzat de *pèrdua de referents*: vells edificis veïnals són enderrocats i substituïts per agències bancàries o d'assegurances, antics espais públics plens de significació i que servien de punt de trobada per una sociabilitat barrial desapareixen davant del traçat d'una nova avinguda per a la circulació ràpida, les antigues formes personalitzades d'activitat comercial han de deixar pas a les relacions impersonals dels grans supermercats i els centres comercials. La densitat de les relacions quotidianes entre els residents de la infinitat dels microuniversos que inclou una àrea metropolitana es veu constantment confrontada amb la creixent mobilitat residencial i amb la tendència creixent a l'individualisme i la privacitat.

Canvien les tendències, canvien els espais urbans i canvien els estils de vida, però aquestes transformacions no són homogènies ni tenen un ritme constant i generalitzat. Les ciutats són un compendi d'enclaus discontinus, autocontinguts i amb graus diversos de participació en els fluxos i les xarxes dels sistemes urbans. Aquests enclaus tenen formes d'identificació col·lectiva variable i també mecanismes d'articulació interna molt diferents entre ells: formes específiques de sociabilitat i control social, formes d'associació i cooperació, determinats mecanismes d'integració i mobilització, llocs d'encontre específics per a cada subgrup. En molts d'aquests enclaus urbans circumscrits, alguns residents que treballen fora són els que menys participen en la vida quotidiana, mentre que determinats agents exògens al barri viuen el dia a dia: comerciants, personal domèstic, empleats d'empreses de serveis, restauradors, etc. A l'en-

⁷ En un nou context de ciutat-metròpolis de dimensió planetària, la jerarquització de les *ciutats mundials i regionals* es troba en un procés constant de remodelació, per la qual cosa les ciutats perifèriques cerquen (o seran obligades a fer-ho) una oportunitat per a competir per una millor posició en el context social (Sassen, 1991; Hall, 1994).

sems, els residents dels enclaus participen de diverses maneres en la vida econòmica i social de la ciutat o d'altres indrets metropolitans: treballen fora del seu lloc de residència, tenen parents a diferents districtes o àrees metropolitanes, disfruten als espais d'oci d'altres localitzacions de la ciutat. Avui és cada vegada més cert que cada activitat pressuposa desplaçar-se d'un lloc a l'altre del laberint urbà. Els ciutadans, més que residents, són transeünts d'un itinerari cada vegada més llarg, cada vegada més ple d'alternatives, on cada vegada estan més sols, lluny dels grups de carrer i de les velles formes de sociabilitat.

La mobilitat genera sempre una convivència renovada de vells i nous residents. Per als nous la vida, el paisatge i els ambients de cada ciutat són un fet donat, un punt de partida, una dada que cal prendre en consideració encara que els estils de vida i les persones que formen l'entorn urbà no generin cap mena d'adhesió. Per als vells residents, al contrari, els canvis socials i les transformacions urbanístiques topen amb la seva memòria construïda de la ciutat, amb les imatges d'un passat més o menys recent i amb les representacions d'unes relacions socials específiques mitjançant les quals havien anat construint la seva identitat social i establint el lloc precís que ocupava cadascú. A la ciutat de Lisboa, per exemple, els casos de barris com Alfama, Bica o Madragoa posen en relleu la importància d'aquestes imatges sintètiques de la vida popular urbana, enteses com a patrimoni compartit (Costa, 1999; Cordeiro, 1997; Pujadas, 1994).

El repte teòric consisteix a intentar caracteritzar quins són aquests nous actors socials que apareixen a l'arena metropolitana i que generen tant de soroll. Ja hem dit abans que no té gaire sentit intentar esbrinar aquesta qüestió des de l'òptica d'un model estructural, sinó que haurem de recórrer a un model processual que ens ajudi a comprendre les diferents fases de les transformacions urbanes i metropolitanes. Martinotti (1996) pretén sistematitzar la manera com la morfologia urbana reflecteix en diferents èpoques del procés de desenvolupament urbà, els usos socials de l'espai dels quatre grups de població que l'autor pren en consideració per a la seva anàlisi. Aquest model no pretén ser una clau per explicar cap realitat urbana concreta ni, encara menys, un model de valor generalitzat. Posseeix només un valor heurístic, com a forma de fer aparèixer tota una sèrie de problemes implícits en els processos de desenvolupament de les ciutats que no han estat objecte d'atenció suficient. Es tracta d'un model que distingeix quatre estadis:

- (1) **La ciutat industrial**, caracteritzada per una coincidència quasi total entre residents i treballadors, amb una escassa presència d'allò que ell anomena població addicional. La delimitació de l'espai físic de residència era clar, i les dinàmiques urbanes feien possible que les fronteres socials i espacials fossin respectades.
- (2) **La primera fase metropolitana** apareix als EUA durant la dècada dels anys 20 i a Europa després de la II Guerra Mundial. Es registra un augment significatiu de la desproporció entre les categories de **residents** i **treballadors**. Gràcies als mitjans de transport privats (EUA) o públics (Europa), les classes mitjanes i els obrers es des-

placen diàriament des dels suburbis o les poblacions properes fins als seus centres de treball urbans: apareix així la figura del *commuter*.

- (3) La **segona fase metropolitana** es caracteritza per l'increment del nombre de *commuters* i també per l'aparició massiva d'una tercera categoria d'actor social: *l'usuari de la ciutat*, és a dir, aquella població bàsicament nacional que es desplaça periòdicament al centre metropolità a la recerca de serveis públics o privats: universitats, hospitals, comerç, cinema o diversió. Casos extrems d'aquesta situació són ciutats com Venècia, on el nombre de *commuters*, residents als ravals, supera àmpliament els residents de la mateixa ciutat i on, alhora, el nombre d'usuaris excedeix de lluny el nombre de residents i de *commuters* junts. El mateix es pot dir dels centres històrics de qualsevol ciutat europea turística, on, a la massiva ocupació diürna, succeeix a la nit un buit humà quasi absolut, excepte el personal de vigilància o neteja o els escassos residents dels petits hotels intramurs: aquest podria ser el cas, per exemple, de la part dintre muralla de la ciutat de Girona.

Tot prenent l'exemple de Londres, Martinotti destaca la desproporció existent entre els 10 milions de residents i els 50 milions de *city users*, la majoria turistes que arriben a la metròpoli per algun dels seus aeroports, als quals cal sumar els que arriben per altres mitjans de transport. El percentatge de *city users* en relació a la població resident és una marca, tant de la capacitat d'atracció d'una ciutat, com del nivell de benestar dels països o regions d'on provenen els visitants. Un altre exemple, que no podem deixar de citar, és el d'Andorra la Vella: una ciutat de 29.028 habitants, que l'any 1985 va rebre 12 milions de turistes i compradors.

- (4) La **tercera fase metropolitana** és aquella que tot just acaba de començar a delimitar-se i que té en els *agents de negocis metropolitans*, la població-símbol. Aquest tipus de població, que inclou, no només els directius empresarials sinó també els artistes, els esportistes d'elit, els diplomàtics o els professionals de la cultura, es caracteritza per un grau extrem de desvinculació territorial: no viuen a ciutats, sinó **entre ciutats, no viatgen, sinó que viuen viatjant**. Es tracta d'una mobilitat en la versió més extrema.

4. Retornant a l'Hospitalet i a tall de conclusió provisional

Hem vist a la segona secció d'aquest treball tot un seguit de dades i d'indicadors que ens assenyalen processos i tendències nous pel que fa a la demografia, l'origen ètnic, la mobilitat, la residència, les aspiracions i l'orientació política dels hospitalencs. Ja hem dit que no era fàcil donar una interpretació del significat profund d'aquestes dades estadístiques sense un treball sobre el terreny intensiu, que ens permetés esbrinar els motius i les intencions dels actors socials urbans. Al mateix temps, com hem intentat assajar de manera esquemàtica a la secció tercera del treball, cal tenir algun model que ens indiqui la direccionalitat d'unes dinàmiques socials globals per tal de veure quines són les especificitats locals que ens permetin situar el nostre objecte d'estudi.

Com succeeix sovint, el fet de plantejar preguntes ens porta a noves preguntes. La qüestió bàsica que ens plantejàvem en iniciar aquestes reflexions era: "quin lloc ocupa l'Hospitalet dins l'entramat metropolità de Barcelona?" Potser, en comptes d'intentar respondre aquesta pregunta el que hem fet ha estat fugir d'estudi tot ampliant la pregunta a aquesta altra: "quin lloc ocupa l'Hospitalet dins l'entramat metropolità de Barcelona a l'època de la globalització?" La pregunta, però, crec que no és banal. Ni les relacions centre-perifèria són estables en el món actual, i per aquesta raó no hem de transportar a la contemporaneïtat vells esquemes de relació entre ciutat i suburbi, ni té cap sentit insistir en una concepció estàtica i estructural de les relacions que existeixen entre les persones i el territori. Aquestes són, com crec que hem pogut veure, unes relacions cada vegada més autònomes, menys vinculants.

L'interès bàsic de les preguntes que hem formulat no van adreçades tant a comprendre l'ens abstracte que és una ciutat, l'Hospitalet, sinó a la manera com viuen els seus habitants, els hospitalencs, i tot el conjunt de canvis i mudances que s'estan produint al seu entorn. Malgrat les tendències que es marquen a nivell general en un món creixentment globalitzat, suggerim una hipòtesi de treball per a ulteriors estudis de la realitat hospitalenca. El grau d'identificació dels actors socials d'aquesta ciutat amb el seu passat, amb la seva memòria, amb la seva identitat obrera i amb un territori que han anat afaïçonant amb el seu treball i la seva lluita semblen indicar-nos que l'Hospitalet no és un espai anòmic, despersonalitzat i individualista. Amb tot, jo no tinc respostes a la pregunta principal: "com viuen els hospitalencs els canvis socials?" Aquesta pregunta l'haurem de formular a ells.

Annexos

Taula núm. 1
EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ DE L'HOSPITALET

Any	Població total	Núm. índex
1900	4.948	100
1910	6.905	140
1920	12.360	250
1930	37.650	761
1940	51.249	1.036
1950	71.580	1.447
1960	122.813	2.482
1970	241.978	4.890
1981	295.074	5.963
1986	279.779	5.654
1991	272.578	5.509
1996	255.050	5.155
1998	247.986	5.012

Fonts: Història de l'Hospitalet i Anuari Estadístic de la ciutat, 1997.

Taula núm. 2
EVOLUCIÓ DEL MOVIMENT MIGRATORI, SEGONS CICLES (1957-1997)

Cicle	Signe	Període	Contingent
1r cicle	Ascendent	1957-1961	+ 5.400 pers/any
2n cicle	Ascendent	1962-1965	+ 10.800 pers/any
3r cicle	Ascendent	1966-1975	+ 3.700 pers/any
4t cicle	Descendent	1976-1981	- 1.300 pers/any
5è cicle	Descendent	1982-1997	- 2.900 pers/any

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Anuari Estadístic de la ciutat, 1997.

Taula núm. 3

EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ PER DISTRICTES (1970-1998)

Districte	1970	1998	saldo
I	34.402	51.724	+ 17.322
II	66.742	44.139	- 22.603
III	19.383	36.998	+ 17.615
IV	53.364	41.236	- 12.128
V	45.150	38.866	- 6.284
VI	21.589	37.530	+ 15.941
Total	240.630	250.493	+ 9.863

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Anuari Estadístic de la ciutat, 1997.

Taula núm. 4

POBLACIÓ DE L'HOSPITALET, SEGONS LLOC DE NAIXEMENT (1996)

Comunitat autònoma	contingent	%
Catalunya	142.578	55,90
Andalusia	46.901	18,39
Extremadura	11.875	4,66
Castella-Lleó	10.916	4,28
Castella-La Manxa	9.657	3,79
Galícia	8.805	3,45
Aragó	6.152	2,41
Estranger	5.841	2,29
Múrcia	3.986	1,56
País Valencià	3.610	1,42
Altres	4.729	1,85
Total	255.050	100,00

Font: Anuari Estadístic de la ciutat, 1997.

Taula núm. 5

POBLACIÓ DE L'HOSPITALET SEGONS LLOC DE NAIXEMENT I DISTRICTE (1996)

C. Aut.	D-1	D-2	D-3	D-4	D-5	D-6	Total
Catalunya	31.625	26.531	23.481	20.769	19.571	20.601	142.578
Andalusia	8.748	6.527	4.497	9.938	9.227	7.964	46.901
Extremadura	2.165	1.470	999	2.444	2.976	1.821	11.875
Castella-Lleó	2.054	1.704	1.867	1.582	1.578	2.131	10.916
Castella-La Manxa	1.771	1.282	1.037	1.968	2.143	1.456	9.657
Galícia	1.386	1.861	1.318	1.703	1.265	1.272	8.805
Aragó	1.279	1.407	994	918	767	787	6.152
Estranger	839	1.370	1.161	1.043	717	711	5.841
Múrcia	671	1.137	490	688	571	429	3.986
País Valencià	739	861	576	604	447	383	3.610
Altres	888	937	875	687	595	747	4.729
Total	52.165	45.087	37.295	42.344	39.857	38.302	255.050

Font: Anuari Estadístic de la ciutat, 1997.

Taula núm. 6

POBLACIÓ DE L'HOSPITALET SEGONS ORIGEN I DISTRICTE EN % (1996)

Origen	D-1	D-2	D-3	D-4	D-5	D-6	Total
Catalunya	31.625	26.531	23.481	20.769	19.571	20.601	142.578
%	60,6	58,8	63,0	49,0	49,1	53,8	55,9
Immigració	20.540	18.556	13.814	21.575	20.286	17.701	112.472
%	39,4	41,2	37,0	51,0	50,9	46,2	44,1
Total	52.165	45.087	37.295	42.344	39.857	38.302	255.050

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Anuari Estadístic de la ciutat, 1997.

Taula núm. 7

MOVIMENTS INTERNS DE POBLACIÓ DINS EL MUNICIPI DE L'HOSPITALET, 1996

Origen\Destí	D-I	D-II	D-III	D-IV	D-V	D-VI	Saldo emissor
Districte I	638	32	34	66	41	32	843
Districte II	57	567	83	123	26	22	878
Districte III	28	43	466	31	13	29	610
Districte IV	87	99	54	426	155	10	831
Districte V	120	37	22	94	382	12	667
Districte VI	57	21	35	24	28	356	521
Saldo receptor	987	799	694	764	645	461	4.350

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Anuari Estadístic de la ciutat, 1997.

Taula núm. 8

MOVIMENTS INTERNS DE POBLACIÓ: SALDO EMISSOR I RECEPTOR PER DISTRICTES, 1996

Districtes	D-I	D-II	D-III	D-IV	D-V	D-VI
Saldo receptor	987	799	694	764	645	461
Saldo emissor	843	878	610	831	667	521
Saldo total	+ 144	- 79	+ 84	- 67	- 22	- 60

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Anuari Estadístic de la ciutat, 1997.

Taula núm. 9

PREVISIÓ DE CANVI DE RESIDÈNCIA EN ELS PROPERS CINC ANYS

	1990				1995			
	Barcelona ciutat	Primera Corona	Segona Corona	Total Regió I	Barcelona ciutat	Primera Corona	Segona Corona	Total Regió I
SI	17,2%	16,2%	12,0%	15,5%	18,3%	18,5%	19,3%	18,6%
NO	81,2%	81,5%	85,6%	82,4%	81,5%	81,5%	80,7%	81,3%
NS/NC	1,6%	2,4%	2,4%	2,0%	0,2%	0,0%	0,0%	0,1%
Total entrevistats	(2190)	(1580)	(1291)	(5061)	(2107)	(1595)	(1382)	(5084)

Font: Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona: Dades estadístiques bàsiques de la ciutat, l'àrea i la regió metropolitana de Barcelona, 1995, p. 11.

Taula núm. 10

MIGRACIONS INTERNES DINS LA REGIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA: LLOC DE RESIDÈNCIA ANTERIOR A L'ACTUAL. 1995

Lloc de residència anterior	Barcelona Ciutat	Primera Corona	Segona Corona	Total Regió Metropolitana
Ha viscut sempre al mateix habitatge	16,6%	15,6%	13,7%	15,5%
Altre habitatge del mateix barri	27,2%	27,5%	26,0%	27,0%
Altres barris del municipi	41,2%	20,5%	29,6%	31,5%
Barcelona	----	14,4%	6,9%	6,4%
Primera Corona	5,6%	11,6%	4,5%	7,2%
Segona Corona	1,3%	0,9%	11,8%	4,1%
Resta de Catalunya	2,5%	2,0%	2,4%	2,3%
Resta de l'estat espanyol	4,4%	6,4%	4,0%	4,9%
Altres països	0,9%	0,7%	1,1%	0,9%
NS / NC	0,3%	0,4%	0,2%	0,3%
Total entrevistats	(2107)	(1595)	(1382)	(5084)

Font: Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona: Dades estadístiques bàsiques de la ciutat, l'àrea i la regió metropolitana de Barcelona, 1995, p. 11.

Taula núm. 11

MIGRACIONS INTERNES DINS LA REGIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA: MOTIU DEL DARRER CANVI DE RESIDÈNCIA. 1995

Motiu del canvi de residència	Barcelona ciutat	Primera Corona	Segona Corona	Total Regió Metropolitana
<i>Constitució d'una parella</i>	30,5%	28,5%	25,7%	28,5%
Ampliació dels membres de la llar	3,7%	3,3%	4,3%	3,8%
Reducció dels membres de la llar	1,7%	1,1%	1,0%	1,3%
Independitzar-se	1,1%	0,5%	0,5%	0,8%
Millorar l'habitatge	28,3%	23,3%	26,9%	26,3%
Millorar règim tinença de l'habitatge	9,6%	18,1%	15,8%	14,0%
Millorar l'entorn	4,2%	4,0%	6,7%	4,8%
Enderrocament de l'antic habitatge i cessió de l'actual per l'administració	3,2%	3,4%	1,2%	2,7%
Accedir a un habitatge més barat	1,6%	1,0%	1,1%	1,3%
Per proximitat treball/centre estudis	4,2%	3,4%	5,0%	4,2%
Tenir més oportunitats de feina	2,9%	4,2%	3,4%	3,4%
Trasllat forçat de la feina	2,6%	2,6%	2,5%	2,6%
Altres motius	5,3%	5,8%	5,2%	5,4%
NS / NC	1,2%	0,6%	0,9%	0,9%
Total entrevistats	(1757)	(1347)	(1192)	(4296)

Font: Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona: Dades estadístiques bàsiques de la ciutat, l'àrea i la regió metropolitana de Barcelona, 1995, p. 11.

Taula núm. 12

RESULTATS DE LES ELECCIONS MUNICIPALS (1979-1995)

Partit/coalicció	1979	1983	1987	1991	1995	Mitjana
PSC	40,0%	63,5%	57,1%	55,3%	47,8%	52,7%
PSUC / IC	34,8%	12,4%	10,4%	11,9%	16,7%	17,2%
UCD/ CDS	8,9%	0,9%	7,3%	2,4%	-----	4,9%
PDC / CIU	7,4%	8,1%	14,0%	15,6%	13,5%	11,7%
ERC	1,5%	1,9%	-----	1,4%	2,6%	1,9%
AP / PP	-----	11,2%	6,7%	8,5%	17,1%	10,9%
Altres	7,4%	2,0%	4,5%	4,9%	2,3%	----

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades electorals.

Taula núm. 13

RESULTATS DE LES ELECCIONS AUTONÒMIQUES (1980-1995)

Partit/coalicció	1980	1984	1988	1992	1995	Mitjana
PSC	33,8%	51,1%	46,6%	43,2%	35,5%	42,0%
PSUC / IC	29,1%	8,0%	11,3%	11,0%	16,0%	15,1%
UCD/ CDS	6,6%	-----	6,5%	1,6%	-----	4,9%
PDC / CIU	11,7%	24,9%	24,9%	28,1%	25,4%	23,0%
ERC	5,7%	2,5%	1,9%	3,8%	5,1%	3,8%
AP / PP	-----	7,4%	4,8%	6,2%	15,7%	8,5%
Altres	13,1%	6,1%	4,0%	6,1%	2,3%	----

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades electorals.

Taula núm. 14

RESULTATS DE LES ELECCIONS GENERALS (1977-1996)

Partit/coalició	1977	1979	1982	1986	1989	1993	1996
PSC	44,6%	41,6%	63,8%	59,4%	49,3%	47,8%	47,8%?
PSUC/IC	24,2%	22,7%	6,4%	4,7%	11,6%	11,8%	11,8%
UCD/CDS	13,2%	12,4%	1,8%	6,0%	6,6%	1,2%	----
PDC/CIU	5,3%	6,5%	8,1%	13,6%	14,3%	17,5%	17,5%
ERC	3,4%	2,7%	1,9%	1,2%	1,2%	1,9%	1,9%
AP/PP	----	-----	11,2%	8,6%	9,1%	16,5%	16,5%
Altres	9,3%	14,1%	6,8%	6,5%	7,9%	3,3%	4,5%?

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades electorals.

Taula núm. 15

RESULTATS DE LES ELECCIONS EUROPEES (1987-1994)

Partit/coalició	1987	1989	1994	Mitjana
PSC	54,0%	50,2%	38,3%	47,5%
PSUC/IC	7,0%	8,8%	18,1%	11,3%
UCD/CDS	8,5%	5,5%	----	7,0%
PDC/CIU	11,0%	12,4%	16,2%	13,2%
ERC	-----	1,3%	2,2%	1,8%
AP/PP	8,0%	6,3%	19,6%	11,3%
Altres	11,5%	15,5%	5,6%	----

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades electorals.